

Павел Петков¹

ДИСКУСИОННИ АСПЕКТИ НА ТЕОРИЯТА ЗА ОРИЕНТАЛИЗМА НА ЕДУАРД САИД

Pavel Petkov

DEBATABLE ASPECTS OF EDWARD SAID'S THEORY OF ORIENTALISM

In recent decades Edward Said's theory of Orientalism has been dominating the imagological research of representations of the East. Although his theoretical model has long been almost unanimously accepted, it should not be applied uncritically – both because of the enormous diversity of the texts dealing with the Orient and because of the presence of a few debatable elements in the theoretical structure itself. This article examines some of these elements, focusing on the absence of certain orientalist research traditions from Said's model and on his assertion that everything that people can know has in fact been constructed in their own mind.

Keywords: *Said, Imagology, Orientalism, Representations, East.*

През последните десетилетия една от доминиращите теории в имагологичните изследвания на репрезентациите на Изтока е тази на Едуард Саид. Макар неговият критически модел да е отдавна приет, той не бива да се прилага безкритично – както заради огромното многообразие на текстовете, в които става дума за Ориента, така и поради наличието на спорни елементи в теоретичната постановка. Статията разглежда някои от тези елементи, като се спира на отсъствието на определени ориенталистични изследователски традиции в модела на Саид и на неговата теза, че всичко, което хората могат да опознаят, е всъщност конструирано в собственото им съзнание.

Ключови думи: *Саид, имагология, ориентализъм, репрезентации, Изток.*

Когато разглеждат образите на Изтока в произведенията на западните автори, съвременните изследователи почти винаги си служат – в една или друга степен – с аналитичните инструменти на постколониалната критика. В последните десетилетия повечето англоезични литературни критици, които пишат за репрезентациите на „Другото“, възприемат постколониалния подход. Трудно е да се проследят неговите корени до конкретен момент в историята на литературната теория, но фундаменталният труд на Едуард Саид „Ориентализмът“ дава на този подход решителен тласък, поставя го на световната научна карта и „до голяма степен слага началото на изучаването на колониалния дискурс“ (Loomba 2008: 45)². Вече четиридесет години понятието „ориентализъм“ е подложено на дискусии, разширения и модификации, но основното му значение, формулирано от Саид, все още е в основата на постколониалния анализ. След края на седемдесетте години на 20 в. формулировките на Саид стават широко разпространени сред учените и днес се приемат от много автори. Поради някои проблемни аспекти на неговия теоретичен модел обаче, той не трябва да се прилага безкритично при текстовия анализ на репрезентациите на Изтока. В тази статия ще обърна внимание на някои аспекти от теорията на Саид и на конкретни нейни проблемни точки.

В основата си ориентализмът е политическа доктрина, наложена на Ориента – тъй като Ориентът е бил по-слаб от Запада, за да замаскира различността на Ориента с неговата слабост. Като културна система ориентализмът представлява агресия, дейност, осъждане и стремеж към познание. (Said 1978: 204)

¹ Павел Петков (Pavel Petkov) – д-р, пл. ас. в катедра „Англицистика и американистика“ на Филологическия факултет във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, p.s.petkov@ts.uni-vt.bg

² Всички цитати от англоезични източници са преведени на български от автора.

[Той не е] изкривено представяне на някаква ориенталска същност – в която и за миг не вярвам, а обслужва, както репрезентациите често правят, някаква цел и следва някаква тенденция в определена историческа, интелектуална и дори икономическа среда. (Said 1978: 273)

Важна идея в „Ориентализмът“, доразвита от голям брой съвременни учени, е, че западните автори не желаят да позволят на ‘Другото’ да стане познато. Аргументът на Саид е, че хората всъщност измислят, сътворяват Другото, когато имат нужда от него за собственото си самоопределение. Този процес на вменияване на различност има изцяло субективна или социална основа и не е свързан с реалната познаваемост на това, което се възприема като Друго. Ако нещо трябва да остане чуждо, то бива оставено извън стената, обграждаща идентичността на западния автор. Другата причина за предотвратяване на възможността чуждото да стане близко е необходимостта то да продължи да изглежда различно, опасно, дори неестествено. Тази причина е свързана с идеята на Саид, че едно общество с колониални амбиции има нужда да възпроизвежда Другото именно като различно, опасно и неестествено, за да оправдае собствените си действия срещу него. Точно там, според Саид, е ролята на писателите, хората на изкуството и останалите интелектуалци. Създавайки образ, който служи на интересите на тяхното общество, те предоставят обосновка за колонизиране и подчиняване.

Почти всеки автор през деветнадесети век (а това важи и за по-ранни автори) е напълно наясно с имперската реалност... Всеки специалист по викторианска литература знае, че герои на либералната мисъл като Джон Стюарт Мил, Арнолд, Карлайл, Нюман, Ръскин, Джордж Елиът и дори Дикенз имат ясни възгледи за расите и империализма, отразени в произведенията им. (Said 1978: 14)

Когато Другото стане непотребно за самоопределението и излезе от сферата на колониалните амбиции, отношението към него се променя: вече няма нужда то да бъде Друго. От това, според модела на Саид, следва, че този процес на приемане (или усвояване) би трябвало да е сравнително лесен. Причината за това лежи в презумпцията на Саид, че Другото е ‘конструирано’, измислено от определено общество. Ако това, което се възприема като Друго, е част от обективната действителност и се състои от множество реални факти, процесът на приемането му и превръщането му в част от собствената идентичност би бил почти невъзможен, защото онова, което е извън нас (особено когато е трудно достижимо географски), е по-трудно за разбиране, промяна и приемане, отколкото това, което винаги е било част от нас. Саид твърди, че Другото е сътворено от самите нас, от което следва, че то винаги е било част от нас и би било лесно да се приеме, ако това отговаря на нашето желание.

Класически пример за подобно ‘конструиране’ на Другото е твърдението на Марко Поло, че когато посетил Ява, видял еднорог (Polo 1300: ch. 53). Когато коментира този пасаж, Умберто Еко създава понятието „книги на очакванията“:

Пътуваме с предварително зададени представи за света, получени от културната ни традиция... Предварително знаем какво ще открием, защото това, което сме чели в миналото, ни казва какво би трябвало да открием. С други думи, влиянието на тези книги на очакванията е толкова силно, че независимо какво пътешествениците откриват и виждат, те тълкуват и обясняват всичко с помощта на тази книги. (Еко 1998: 53).

Може ли да се твърди, че Марко Поло казва ‘истината’, когато заявява, че е срещнал еднорог? Според модела на Еко, това не е умишлена заблуда. Пътешественикът описва реалността такава, каквато я вижда, а не като „обективна“. Ако твърдението на Еко за книгите на очакванията е вярно, това означава, че нито един пътешественик не успява да съзри обективната действителност. Прочутият пътешественик вижда това, което е подготвен да види, но самото „виждане“ така или иначе се състои. В Ява живеят еднорози: за него това е истината и той я предава на читателите си чистосърдечно; разказът му не е измама, защото измамата предполага умисъл, а не самозаблудение. Не е изключено да става дума и за пренасяне на местни, източни тълкувания за света в интерпретациите на пишещия пътешественик – Изтокът успява „да пониже привнесения Запад със собственото си разбиране за нещата“ (Мартонова 2007: 132). Според модела на Саид, Поло се намира в коловоза на обичайното западно мислене: макар и неосъзнато, западните автори изпитват нежелание да правят помени в образа на Другото, вкоренен в съзнанията им. Когато се появи нещо, което отправя предизвикателство към

тази липса на гъвкавост, те отказват да приемат предизвикателството. Ако някой неудобен факт може да се пренебрегне, те го пренебрегват. Ако не може, не му позволяват да промени света, изграден в собственото им съзнание, а го изменят и го принуждават да приеме форма, под която ще се превърне в част от устойчивата, удобна парадигма на добре познатия свят – една от съставните части на Аза. Дори най-прогресивните и просветени умове на който и да е исторически период са подвластни на този несъзнателен когнитивен модел и този начин на възприемане на света. Марко Поло не е изключение: той описва различията сравнително точно и дори набляга на обстоятелството, че тези различия имат голямо значение. Въпреки това обаче не му хрумва, че може да е открил нещо съвършено ново и не е готов да направи промяна в собствения си вътрешен свят.

Саид не се опитва да анализира всички интелектуални сфери, които могат да се обозначат като „ориентализъм“: културология, лингвистика, литература, етнология и всички останали научни области, свързани с откриването, анализирането, тълкуването и превеждането на текстове от Изтока. Подобна задача би била невъзможна в рамките на едно изследване. Освен това текстът на Саид не покрива всички исторически периоди, през които съществуват академични дисциплини, свързани с изучаването на Изтока. Критикът дискутира само текстове, написани от 18 в. насам (до 1978 г.), но не бива да се забравя, че западните учени започват да изучават и изследват Изтока още през Средновековието.

Ако вземем осемнадесети век за отправна точка, ориентализмът може да се анализира като корпоративна институция за справяне с Ориента посредством обсъждането му, валидирането на определени гледни точки за него, описването му, преподаването му, заселването и управлението му: накратко, ориентализмът като западен стил на доминиране, реструктуриране и налагане над Ориента. (Said 1978: 14)

Саид дискутира почти само великобритански, френски и американски автори и игнорира германските, португалските и италианските изследователи на Изтока, както и онези, чийто произход не е западен. Мнозина западни критици с готовност приемат това теоретичното сливане на британската, френската и американската ориенталистични традиции. Саид прилага своя модел изключително върху въпроси, свързани с Близкия изток, но последователите му разширяват неговата теория. Самият термин „ориентализъм“ постепенно започва да означава отношението на Запада към почти всяко друго място: онези, които изучават китайската и японската култура, също попадат под ударите на критиката³. В резултат на това се появява тенденция да се заклеймява като „ориентализъм“ всяко усилие от страна на Запада да разбере и обясни някоя източна култура. Възможността за разбиране често се отрича и се замества с твърдения, че всички западни автори изкривяват и дори „конструират“ Изтока, като по този начин позволяват на колониалните амбиции да получат оправдание. Според Робърт Труин, един от критиците на Саид, знаменитият учен представя в невярна светлина голям брой почтени изследователи и умишлено ги очерня. В своята книга „Опасно познание: ориентализмът и неговите брожения“ той проследява изучаването на Изтока от самото му начало в древна Гърция до неговия зенит през 18. и 19. в. Според него сблъсъкът между гърците и персите поставя началото както на разделението „Изток–Запад“ в европейски контекст, така и на ориенталистичната традиция. Дълго време след този военен и културен сблъсък Изтокът остава земя на чудеса и странности. Едва през 16. в. той най-после се превръща в обект на сериозно изучаване. Труин твърди, че първият истински западен ориенталист е Гийом Постел (1510–1581), когото описва като фанатик и „напълно смахнат“ (Irwin 2006: 66). Мощен езиковедски талант, той дава на Европа първата арабска граматика, подробно разказва живота на Мохамед и пише за историята и културата на Османската империя. Труин отбелязва, че подобно обсебване от Изтока е често срещано сред ориенталистите на предишните векове.

Друг пример е Едуард Лейн – автор на „Арабско-английски речник“. По думите на Труин, той бил „дотолюков свикнал с калиграфията на арабските ръкописи, че западната азбука напънала зрението му“ (Irwin 2006: 165). Подобен е и Едуард Браун, който живее дълго време в Ориента и написва „Една година сред персите“ (1893 г.). Браун работи всеотдайно за каузата си и става един от главните защитници на източните общества срещу руските и британските имперски амбиции. Често напада

³ Когато става дума за репрезентации на Китай, трябва да се има предвид, че имагологичната ситуация там е по-особена: една от главните причини тази държава да се възприема като „неразбираема“ е, че „китайската цивилизация е единствената, останала неповлияна от западната мисъл“ (Mandova 2017: 126).

собственото си правителство и го критикува за намесата му във вътрешните дела на Иран – държавата, която го вдъхновява да напише „Една година сред персите“. Заявява и подкрепата си за онези, които по негово мнение въплъщават тенденцията към демократизиране на Иран. Не е случайно, че Саид не обръща почти никакво внимание на Браун. Британският учен не се вписва в неговия модел и затова е оставен извън изследването. Авторът не дава почти никаква информация за него и се задоволява да го спомене като един от многото учени, които предоставят оправдания на привържениците на империализма (Saïd 1978: 224). Думите на самия Браун обаче ясно показват доколко това е така. Той остро критикува поддръжниците на представата, че „Персия е изостанала страна, която не може напредне в ръцете на собственото си население и за нея е най-добре някоя европейска сила, като Англия или Русия, да се намеси и да я цивилизова“ (Browne 1910: xii). Очевидно е, че Браун изучава езиците и културите на държавите от Изтока не за да помогне на колониалните сили да подкопаят тяхната независимост. Напротив – ръководи се от искреното си възхищение от тези държави и поддържа политическите им стремления.

Друго име в списъка на Саид с хора, подпомагащи империалистически каузи, е това на Рейнълд Никълсън, ученик на Едуард Браун. Никълсън също се възхищава от източните страни и страстно изучава техните езици, особено персийски. Така и не посещава земите, чиито култури изучава, не се интересува от политика и прекарва живота си уединен, посветен на преводите. Той също е игнориран от Саид.

И двамата учени работят в период, когато британската колониална сила е в своя апогей. Ако целта на Саид беше да направи задълбочен преглед на изследванията за Изтока по време, когато те упражняват силно влияние върху съзнанията на колониалните поддръжници, щеше да отдели значително внимание на Браун и Никълсън. Те обаче не са подходящи за тезата, предложена от него – че всички западни учени, които се опитват да разберат източната култура и съзнание, обслужват колониални амбиции. Според автора на „Ориентализмът“ отношението на изследователя няма голямо значение – все едно е дали поддържа, или се противопоставя на империализма. Ако става дума за западен автор, изучаващ някоя източна култура, заемайки по този начин позиция на „интелектуален авторитет“ (Saïd 1978: 19), позицията му неизбежно е компрометирана.

Всеки, който преподава, описва или изучава Ориента – независимо дали е антрополог, социолог, историк или философ – било в неговата цялост, или отделен негов аспект, е ориенталист и това, с което се занимава, е ориентализъм... Европейската култура е успяла да овладее – дори да сътвори – Ориента политически, социологически, военно, идеологически, научно и имагинерно. (Saïd 1978: 2–3)

Саид оставя впечатлението, че ориенталистът няма свободна воля: независимо какви са му намеренията, те винаги обслужват колониални стремежи. Разбира се, не само Саид приписва на ориенталисткия дискурс такава влиятелност. Уийдън например пише, че дискурсът представлява „естеството“ на тялото, на съзнаваната и несъзнаваната част на ума и емоционалния живот на субектите, които се стреми да управлява“ (Weedon 2004: 105). Аня Лумба е друг съвременен критик, който използва фундаменталните идеи на Саид в своите анализи. „Целта на Саид е да покаже как ‘познаването’ на не-европейците е било част от процеса на упражняване на власт над тях. По този начин статусът на ‘познанието’ бива разбулен, а границата между идеологическото и субективното се размиват“ (Loomba 2008: 43). Подобно на Кер, тя посочва, че „книгата на Саид отхвърля претенциите за обективност и добронамереност не само в изучаването на Ориента, но и във всяко западно научно начинание“ (2008: 45). За разлика от Кер обаче, тя изразява съгласие с това. Лийла Ганди отбелязва, че Саид „противоречи на логиката на собствената си интелектуална егалитарност, като създава и утвърждава огледален стереотип – този на западняка расист“ (Gandhi 1998: 79). Разбира се, от автора не може да се очаква да е напълно обективен и неутрален – филтрирайки през собственото си съзнание света, който пресъздава за читателите си, „разказвачът се превръща в интерпретатор на преживяното“ (Цончева 2019: 136).

Споменатият вече факт, че Саид оставя почти без внимание германските учени ориенталисти, е сериозно възражение срещу универсалността на модела му. Тези учени не се вместват в аргументацията

му и не могат да бъдат използвани като опора на политическите му твърдения – Германия не е колониална страна. Както Кийн Уиндшатъл пише:

германските ориенталисти са били изтъкнати учени, но Германия така и не става колониална сила в Северна Африка и Близкия изток. За германците познанието не е източник на власт... По тази причина, вместо да признае това, или да се опита да го обясни, Саид просто изключва германците от изследването си. (Windschuttle 1999: 33)

Саид все пак решава да даде някакво обяснение за тази липса и отбелязва, че германският ориентализъм има някои общи черти с британския, френския и американския, една от които е позицията на „интелектуален авторитет“, която учените заемат. Веднага след това обаче прави рязко разграничение:

Германия не присъства в Индия, Леванта и Северна Африка, както присъстват Англия и Франция. Германският Ориент е почти изцяло научен, класически Ориент, с който се занимават поезията и романите. Той никога не е бил действителен по начина, по който Египет и Сирия са действителни за Шатобриан, Лейн, Ламартин, Бъртън, Дизраели и Нервал. (Said 1978: 19)

Това заявление е изненадващо, защото противоречи на основната теза, която Саид развива в книгата си – че ако човек не произхожда от Изтока, но се опитва да го изучава и обяснява, гледната му точка е винаги изкривена. От горния пасаж става ясно, че това невинаги е така и че не съществува сериозна причина германските изследвания на Изтока да се включат в интелектуалния дискурс. Като подчертава и засилва връзката между изучаването на Ориента и европейския колониализъм, Саид изключва от дискурса различни други изследователски трудове. В резултат на това германските изследвания остават почти без внимание дълго след публикуването на „Ориентализъм“. Популярността на книгата на Саид е толкова голяма, че става почти невъзможно да се анализира което и да е изследване на Изтока, без то да се постави в колониален контекст, генериран от колониалните амбиции на въпросната държава. Тъй като Германия не се превръща в колониална сила, подобна на Англия и Франция, мнозина учени, повлияни от Саид, започват да смятат германските изследвания на Ориента за не чак толкова важни.

В своята статия „Увод в германския ориентализъм“ Дженифър Дженкинс повдига този важен въпрос и се опитва отново да събуди интереса на учените към германските ориенталистични трудове. „Може ли определението на Саид за ориентализма да се преосмисли по начин, който позволява анализ на германските изследвания? Кои страни на ориентализма ще се разкрият при такъв анализ? Напоследък научната общественост отделя внимание на присъствието на различни видове ориентализъм – полски, османски, персийски и японски, което показва, че се налага разширяване и преосмисляне на тази тема“ (Jenkins 2004: 97). Дженкинс цитира откъс от книгата на Саид, в която той дава определение на ориентализма и заявява, че той е „разпространение на геополитически гледни точки в естетически, научни, икономически, социологически, исторически и филологически текстове; в ориентализма присъства голяма група интереси, създадени от него с помощта на научни открития, филологическо реконструиране, психологически анализи, социологически и природни описания“ (Said 1978: 12). Според Дженкинс този пасаж прави възможни различни видове ориентализъм, защото имплицитно прекъсва връзката между това понятие и европейските колониални държави. Цитираният откъс обаче е по-скоро изключение, отколкото правило. Тезата на Саид остава стабилна и едва ли има причина да се смята, че цитатът, приведен от Дженкинс, показва промяна в мнението му, че ориентализмът и колониализмът са неразделно свързани. Това изречение само по себе си не може да послужи за основание за включването на многообразни научни традиции в определението на ориентализма, формулирано от Саид.

Разбира се, стои въпросът защо някой трябва да взема под внимание дефинициите на Саид, за да защити собствените си позиции. Самият Саид не се съобразява с дефиниции, дадени в по-ранни години. Дженкинс би могла да стори същото и да формулира свое собствено определение на ориентализма, или поне да го промени, макар че именно Саид е този, който допринася в най-голяма степен за развитието на това понятие и е родоначалник на съвременната му употреба. Едно понятие обаче не може да бъде открито, изследвано и обяснено като нещо обективно съществуващо. То се създава от хора, съществува единствено в техните съзнания и затова може да бъде подложено на практически

неограничени тълкувания. Разбира се, има опасност това да доведе до загуба на научния фокус и стагнация на дискурса, но такава е естеството на всяко конструирано от човека понятие – невъзможно е напълно да се избегне неговата промяна и изкривяване. По тази причина не е необходимо Дженкинс да се старее да вмести собственото си определение на ориентализма в това на Саид.

Принципите, върху които почива възможността за подобно модифициране, са ясно формулирани в „Новата наука“ на Джамбатиста Вико, цитиран от самия Едуард Саид. Голяма част от аргументацията на Саид почива върху презумпцията, че всичко, което хората са способни да познават, всъщност е сътворено от самите тях и затова е изменяемо от тях във всеки момент. Авторът на „Ориентализмът“ насочва вниманието на читателите си към тази важна идея в „Новата наука“: „Започвам с презумпцията, че Изтокът не е пасивен природен факт. Подобно на Запада, той не просто *съществува*. Необходимо е да вземем под внимание проницателното наблюдение на Вико, че хората сътворяват собствената си история и че това, което могат да познават, е сътворено от самите тях“ (Saïd 1978: 4). Оттук следва неизбежно заключението, че „Ориентът е една идея, която има история и традиция; той е мисъл, образност и речник, които дават на тази идея реалност и присъствие в очите на Запада“ (5). Ако обаче Ориентът е „идея“, „мисъл“, такава е и всяка възможна дефиниция на ориентализма, както и целият арсенал от понятия, свързани с него. Дженкинс би могла да включи германските изследвания на Изтока в този термин, без да търси подкрепа за това в книгата на Саид или в чиято и да било друга книга.

Аластър Пеникук също обръща внимание на това противоречие в модела на Саид – несъответствието между Ориента като конструирано от човека понятие и Ориента като част от обективната действителност. Той посочва: „колебанието на Саид между това дали дискутира ориентализма като *изкривено представяне* на ‘действителността’ или само като система за репрезентации (тоест Ориентът е конструктор на ориенталисткия дискурс и затова не може да става въпрос за изкривено представяне)“ (Pennycook 1998: 167). Принципът на Вико “*Verum Factum*” подкрепя второто тълкувание, макар че, както Пеникук отбелязва, Саид „често говори, сякаш става дума за първото“ (Pennycook 1998: 167).

Принципът “*Verum Factum*” гласи, че „критерият за истина е да си я сътвориш. Затова нашата ясна представа за съзнанието не може да бъде критерий за самото съзнание, още по-малко за други истини, защото макар съзнанието да наблюдава себе си, то не се създава само“ (Schermer 2014: 59). Въпреки че е лансиран от Саид, този принцип поставя проблем пред неговата критика на ориентализма. Ако отправната критическа точка трябва да бъде, че действителността е такава, каквато я сътвориш, то в такъв случай можеш да сътвориш всичко, което пожелаеш. Няма никакво значение как човек се опитва да формулира принципа, че единственият начин да познаеш нещо е да го сътвориш сам. Още по-безпредметно е да се дават примери, целящи да го илюстрират и да го направят по-убедителен, защото самият принцип неизбежно води до един и същ парадоксален извод: ако да познаеш истината означава да я създадеш, почти всичко може да бъде част от истината, защото човешкото съзнание може да сътвори и конструира почти всичко. Ако аргументът на Вико е валиден, тогава няма нужда от думата „истина“. Ако истината е създадена или конструирана от хората, същото трябва да се отнася и за неистината – тя също трябва да е конструирана от хората, защото няма как двете страни на тази опозиция да не възникват по един и същ начин. Както истината, така и неистината трябва или да съществуват обективно, или да са сътворени. По логиката на самия Вико, тъй като неистината също е познаваема, то тя трябва да е създадена преди момента на познаване. Аргументът би се компрометирал, ако заявим, че истината е конструирана, а неистината съществува обективно.

При това положение добросъвестният изследовател трябва да си зададе следния въпрос: Ако и истината, и неистината са конструирани, как да ги различим? Такъв начин едва ли може да се намери. Веднага щом се опитаме да намерим разлики между тях, натъкваме се на едно просто възражение: щом и двете са „сътворени“ (конструирани), как е възможно разликите между тях да бъдат обективно съществуващи? Неизбежно е те също да са конструирани, за да са съвместими с нещата, чието разграничение представляват. Ако те обаче също са „сътворени“, как може се разчита на тях да предоставят начин за различаване на истината от неистината? Нито Саид, нито Вико поставят ограничения на това кой е способен да конструира истината и кой – не: следователно всеки човек може да го стори. Тъй като въображението на човека е изключително мощно, а способността му за генериране на мисли – почти неограничена, нищо не възпрепятства съществуването на милиарди различни истини, всяка с ограничена продължителност на живота, която съществува в съзнанието на своя създател и умира

заедно с него. При това положение би било безсмислено да се отправят каквито и да е твърдения в която и да е сфера на хуманитаристиката. Цялата критическа теория би станала безполезна, включително и аргументите на Саид. Как можем да твърдим нещо (например „Ориентализмът е помогнал на колониалните империи да властват над Изтока“), ако сме наясно, че тази „истина“ е познаваема за нас и следователно е сътворена от самите нас?

Вико се придържа строго към този принцип и го прилага почти повсеместно. Понякога дори изпада в крайност и на практика заявява, че всичко може да е зависимо от това как хората го конструират в съзнанието си, дори и човешката природа. Според него не съществува непроменима човешка природа, а нейното развитие зависи от самовглъбяването и задълбочаването върху същността на нещата (Vico 1725: 88). А тази същност? Тя също ли подлежи на промяна в зависимост от представата, която хората имат за нея? Очевидно е, че веднага щом се отклоним от тясната аргументативна линия на двамата мислители, се изправяме пред множество противоречия.

Възможно е обаче смисълът на думите на Вико да е съвсем друг, а Саид да го е изтъквал неточно. Не е съвсем ясно дали италианският философ действително има предвид, че хората „измислят“ историята си, когато пише, че я „сътворяват“. Той твърди, че човешката история е познаваема, защото човешките същества са я сътворили, точно както природата е позната на Бог, защото той я е сътворил. Тук глаголят „сътворявам“ може да означава две неща. От една страна, значението му може да е близко до това, за което говори Саид: сътворяването на нещо в съзнанието, а не във външния свят. С това значение той си служи в „Ориентализмът“, за да развие тезата си, че Изтокът (или по-скоро това, което той е за човекът от западния свят) не е нещо извън нас, а сътворена, измислена идея, съществуваща единствено в западното съзнание. Иначе казано, Изтокът не е буквално „направен“, а по-скоро измислен от хората, които не са от Изтока. Саид изглежда приема, че Вико използва думата „сътворявам“ в същия смисъл като него. Интересно е дали прочутият критик на ориентализма би изтъквал думите на Вико по същия начин, ако за тезата му нямаше значение дали хората сътворяват в съзнанието си това, което могат да познават, или имат способността да познават вече съществуваща обективна действителност, която няма нужда да бъде „сътворявана“.

Може да се предполага, че неаполитанският философ използва думата „сътворявам“ в различен, по-буквален смисъл, когато твърди, че човешката история е познаваема, защото са я сътворили самите хора. Следният пасаж от „Новата наука“ дава основание за подобно предположение: „В непрогледния мрак, обгърнал дълбоката Античност, тъй отдалечена от нас, грее вечната, неугасваща светлина на една непоклатима истина: *че светът на гражданското общество безспорно е сътворен от хора и затова принципите му могат да бъдат открити в дълбините на собственото ни човешко съзнание*“ (Vico 1725: 85, курсивът мой). Подобно наблюдение прави и Вацева, когато пише, че „[o]сновната причина за разслояването на възможното познание за света е самата структура на човешката психика“ (Вацева 2003: 100). Изразът „светът на гражданското общество“ пояснява твърдението, отправено от Вико. Гражданското общество е буквално „направено“ от хора; то не е сътворено в човешкото съзнание. Разумно е да се допусне, че авторът използва същото значение на думата, когато казва, че хората сътворяват собствената си история и че това, което могат да познаят, трябва да е било сътворено предварително. Хората действително „правят“ собствената си история, а инструментът е общественото им поведение. Историята наистина е „направена“ – в най-материалния смисъл на думата, а не сътворена в съзнанието на своите създатели. Тъй като хората са създали историята си, те могат и да я познават, особено ако е запазена в писмена форма. Вико пише през 17. и 18. в., а смисълът, който Саид влага в думата „правя“ („сътворявам“), е по-характерен за постмодерния контекст. Нещо повече, самата идея, че създаваш нещо в съзнанието си, а не го опознаваш такова, каквото е „в действителност“, е сравнително нова дори и в изкуството, където хилядолетия наред господства идеята за мимезиса – уподобяването, имитирането на природата каквато е извън твореца, а не сътворена в неговото съзнание.

ЛИТЕРАТУРА

- Вацева 2003:** Вацева, Е. Раждането на Тангун и култът към планината – опит за конструиране на свещеното. // *Студии по кореистика*. Книга 7. София: Ексел-М, 100–107. // **Vatseva 2003:** Vatseva, E. Razhdaneto na Tangun i kultat kam planinata – opit za konstruirane na sveshtenoto. // *Studii po koreistika*. Книга 7. Sofia: Eksel-M, 100–107.
- Мартонова 2007:** Мартонова, А. *Йероглифът на киното (Естетика и смисъл във филмите на Източна Азия)*. София: Панорама. // **Martonova 2007:** Martonova, A. *Yeroglifat na kinoto (Estetika i smisal vav filmite na Iztocna Azia)*. Sofia: Panorama.
- Цончева 2019:** Цончева, П. Проникване на китайската литература ти култура в България през Възраждането. // *Дипломатически, икономически и културни отношения между Китай и страните от централна и източна Европа*. Ред. П. Легкоступ, Лун Тао, И. Мандова. Велико Търново: Фабер, 124–144. // **Tsoncheva 2019:** Tsoncheva, P. Pronikvane na kitayskata literatura ti kultura v Bulgaria prez Vazrazhdaneto. // *Diplomaticheski, ikonomicheski i kulturni otnoshenia mezhdu Kitay i stranite ot tsentralna i iztochna Evropa*. Red. P. Legkostup, L. Tao, I. Mandova. Veliko Tarnovo: Faber, 124–144.
- Browne 1910:** Browne, E. *The Persian Revolution of 1905–1909*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eco 1998:** Eco, U. *Serendipities: Language & Lunacy*. Trans. William Weaver. New York: Columbia University Press.
- Gandhi 1998:** Gandhi, L. *Postcolonial Theory: a Critical Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Irwin 2006:** Irwin, R. *Dangerous Knowledge: Orientalism and Its Discontents*. New York: The Overlook Press.
- Jenkins 2004:** Jenkins, J. German Orientalism: Introduction. // *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, vol. 24, no. 2, 97–100.
- Lomba 2008:** Lomba, A. *Colonialism/Postcolonialism*. New York: Routledge.
- Mandova 2017:** Mandova, I. Bulgaria, “Belt and Road” Initiative and the Role of the Confucius Institutes. // *Дипломатически, икономически и културни отношения между Китай и страните от централна и източна Европа*. Ред. П. Легкоступ, Лун Тао, И. Мандова. Велико Търново: Фабер, 126–134. // **Mandova 2017:** Mandova, I. Bulgaria, “Belt and Road” Initiative and the Role of the Confucius Institutes. // *Diplomaticheski, ikonomicheski i kulturni otnoshenia mezhdu Kitay i stranite ot tsentralna i iztochna Evropa*. Red. P. Legkostup, L. Tao, I. Mandova. Veliko Tarnovo: Faber, 126–134.
- Pennycook 1998:** Pennycook, A. *English and the Discourses of Colonialism*. London: Routledge, 1998.
- Polo 1300:** Polo, M. *The Travels of Marco Polo*. 2 vols. Project Gutenberg Archive. Etext 12410. 13 Feb. 2009 <http://www.gutenberg.org/cache/epub/12410/pg12410.txt>
- Said 1978:** Said, E. *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. 1978. London: Penguin Books Ltd.
- Schermer 2014:** Schermer, V. *Meaning, Mind, and Self-Transformation: Psychoanalytic Interpretation and the Interpretation of Psychoanalysis*. London: Karnac Books Ltd.
- Vico 1725:** Vico, G. *The New Science of Giambattista Vico*. 1725. Trans. Thomas Goddard Bergin and Max Harold Fisch. Ithaca: Cornell University Press.
- Weedon 2004:** Weedon, C. *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Windschuttle 1999:** Windschuttle, K. Edward Said’s *Orientalism* Revisited. // *The New Criterion*. Vol. 17, No. 5, Jan, 30–38.